

Респондент: Рутян Тамара Іванівна, (60 років).

Хто записав: провідний редактор

(з видавничої діяльності та сайту)

Інформаційно-видавничого відділу

Національного музею Голодомору-геноциду

Любов Гоцуляк.

Дата запису: 16.05.2022 року.

Спосіб проведення інтерв'ю: Аудіодзвінок.

Як для вас розпочалося 24 лютого?

В цей день я з Ірпеня збиралася їхати в Київ. Пів на шосту прокинулася, без кінця дзвонив син, він був вночі на роботі на чергуванні. Зв'язку не було чомусь. Він прибіг додому. Я думала, що він хотів мене збудити, щоб я не проспала. Він прибігає і каже: “Мама, війна”. Я кажу - ти що, блекоти наївся?! Яка війна? Він каже, щоб включила телевізор. Я включила телевізор і побачила, що вже Гостомель бомблять. Я не вірила, думала, що це непорозуміння.

24-го вже трусилися стіни, в магазинах були мільйонні черги, хто що бачив, те й брав. Черги за хлібом. Я теж взяла два батони, порізала їх на сухарі на всяк випадок. 25-го зірвали мости навколо Ірпеня. Тоді ще був зв'язок, було світло. Ми всі спілкувалися. Всі були в шоковому стані. Зібрала речі, документи у валізу, якщо раптом доведеться виїжджати. Люди їхали власними машинами, ще прийшла електричка. Уже почалася евакуація з міста.

Я не думала, що пустять росіян в Ірпінь. Бо ж 10 кілометрів до Києва. Тому ми залишалися. І тут уже бомблять, і гради. Ми жили на 7-му поверсі. Почали всі бігати в підвал. Вже набилося там багато людей. Бо ж є 5-поверхові будинки, які ж там можуть бути підвали. Сиділи ми в нашому підвалі, з нами були хлопці з тероборони, які закривали двері і не випускали людей, щоб не привели за собою бозна кого. В підвалі вже зв'язок не працював. Купа дітей, памперсів, старі люди лежали на матрацах. Виходили ми ще поки можна було виходити. Я з 8 до 11-ої стояла в “Еко-маркеті” за хлібом. Там зібралася черга з людей трьохсот. Тоді приїхала машина і сказала, що хліба вже не привезуть.

Запаси які? Вдома були гречка, макарони... Та не було ж уже світла. На чому готувати? Бо в нас газу немає, будинок електричний. Так знаходили, щоб їсти в сухом'ятку. Потім у приватний сектор ходили нагріти чайника, там газ у людей був. Поки ми сиділи в підвалі, ніхто нічого не привозив, бо був із Києвом зірваний міст. Попід мостом переносили нам мішками хліб, ліки і бензин для екстрених служб. І хлопці з тероборони перевозили це все до нас. В першу чергу це все волонтери розвозили по німечних і людях із дітьми. І в нас уже в цьому підвалі було дуже багато людей і ми не поміщалися. І одного разу до нас заходить мужчина з тероборони і каже, що

хочете, те й робіть, але щоб діти не плакали, бо кадірівці прорвались на Ірпінь. Якщо вони тут нас знайдуть у підвалі... Уже знали тоді про ті звірства, які вони робили там, у Бучі, Гостомелі... А діти ж плачуть...

Ми там пересиділи, потім пішли до знайомих. Запитали, чи до них можна в погріб. Нас пустили. І нас у тому погребі сиділо 12 чоловік. Хто кого знав, той того й пускав. Ми ж сиділи в тому погребі... 8 березня свято... А в нас було свято таке, що ми прощалися одне з одним... Бо поруч впав снаряд. А ми ж не знали, куди точно прилетіло... Чи в нас, чи не в нас... Бо в погребі вже на нас почала сипатися штукатурка. З полицок почали падати банки, все валилося. Ми понахилялися, понакривали голови руками. Пішла тріщина, але нас не завалило. До нас вирвало перші і другі двері. І ми побачили дим. І не знали, де горить. Виявилось, що поруч зривався будинок із газом. І нас врятувало, що цей будинок не обвалився на нас, не засипав цього підвала... Сарай упав на край хати і закрити труби газіві, і труби не вибухнули. От таким дивом ми залишилися живі.

8 березня ми почули, що їздить машина і оголошує про евакуацію через Романівський міст з 10-ї до 12-ї. І ми, тисячі людей, пішли цією «Долиною смерті». Там стояли хлопці з тероборони, вони керували куди йти. Зі сторони Мощуна дуже стріляли. Ми йшли і бачили трупи, валізи, сумки тих, хто вирішив виїхати раніше, без домовленості... Ми йшли і дійшли до моста. А цей обвалений міст провалився в річку і став сторчма, і там були намощені дошки дерев'яні, і там були хлопці, стояли на цих дощечках і допомагали людям перейти. Старих переносили, коляски з інвалідами переносили. Собак переносили на руках. Далі вилазили на верх і на верху зі сторони Києва чекали евакуаційного автобуса.

Люди бачили спалену церкву, трупи, машини обстріляні, згорівші. Бо люди виїжджали до цієї пойми і все кидали, аби тільки перейти. І так ми вийшли, там чекали автобуси. Автобуси були дуже організованими. Вони під'їжджали вже розвернутими, люди вантажилися, і він одразу їхав, і приїздили інші. Було багато волонтерів, поліції, «швидких».

Допомагали одне одному, бо був жах. Крики, хтось когось загубив, хтось знепритомнів від того, що побачив. І вивозили на Київ, визначали, кого куди. Так ми вижили. Тепер я знаю, як пахне хліб. *(Починає плакати. – Ред.)*. Я до цього часу ж не знала, бо я не бачила голоду. Як пахне батон. Так, слава Богу, що залишилися живі.

Я не можу зараз дивитися на людей, які ідуть з торбами туди-сюди. Бо я ж знаю, що вони тікають не з власної волі... Ми взяли тільки котика і документи... І більш нічого. Не треба. Сорок років відпрацювати і нічого з квартири не взяти. Ви ж розумієте, що це?! Нічого, тільки те, що на тобі, і те, що в тебе в руках. Я сказала, що чашки не куплю, поки не поб'ю останньої чашки в хаті. Користуватися тим, що є. Бо це все нічого. Це просто нічого у порівнянні з життям. Якби не волонтери, я не знаю, що би ми робили. Нас просто попросили звільнити місто, бо неможливо було би захищати. Навколо ж люди.

А коли вже ми вибралися... Ну деякі залишалися... Бог святий знає, як вони тут жили... Я не плакала, я була як камінь. Я два рази втрачала свідомість. Як перший раз встаю, перше, що бачу, чорна каска, чорні окуляри, закриті обличчя... Я думала, що то вже орки. Потім він до мене балакає, запитує, чи вам погано, чи вам лікаря... Я приходжу в свідомість, на касці бачу жовті букви, читаю "Преса". Отак він мене підняв. Бо я ж впала в тому натовпі. Там дуже багато було преси. Були іноземці. Не витримували. Бо там лежить валіза, там лежить труп накритий. Там лежить сім'я. Там в машині люди спалені. Цей жах неможливо передати словами.

Не пам'ятаєте, якого числа сказали, що хліба вже не привезуть?

Десь у перших числах березня сказали. В магазинах вже не було нічого. Туди не було сенсу йти. Тому люди стояли на вулиці. В "Еко-маркеті" була своя пекарня, але не було вже із чого пекти. Спершу була мука, і вони з тієї муки пекли хліб. Потім ще біля ринку пекли хліб. Там теж давали. Але поки була мука. Але завозу вже не було. Запаси по магазинах закінчилися. Сказали, що хліба немає з чого пекти.

Ну з 24 лютого до початку березня в магазинах ще були продукти?

Так, ще були. Нічого не завозили, але залишки були. Щоб зовсім голодною смертю вмирав, то не було такого. І в нас в квартирі ще якісь макарони, гречка залишалися. Просто зварить уже не було на чому, тому що будинок на електриці. А у приватний сектор то можна було підійти до когось і можна було ще зварити, поки був газ. А потім то і газу не стало. Вже перебили. То люди примудрялися у дворі багаття розвести, щоб хоча б макарони відварити. Бо супу не звариш, бо весь час стріляли.

Де ви брали воду?

Ми набрали води у бутлі стільки, що оце вже як приїхали додому, то повиливали. Ми не милися, користувалися вологими серветками. Ми не вмивалися навіть. Ми заходили у квартиру і ми не роззувалися. Ми заходили в квартиру і просто лягали взутті, щоб вирівняти ноги. Взуті, одіті, бо ж холодно. Не було опалення. Ходили до людей нагріти чайника, поки газ був. А потім і газу не стало. А води у нас було дуже багато в бутлях. Ми набрали в себе в квартирі з крану. Я ніколи не думала, що в нас буде війна. Ну це якесь недорозуміння! Що в нас буде війна, і війна буде, така, як вона є. Я не вірила, поки не побачила, що обстрілюють "Градами". Я не могла в свою голову вкласти, що нас дійсно вбивають.

А хто з вами ще був із рідних?

Був син, невістка, мама невістки і бабушка. Родичі, сусіди. Нас було 12 осіб, всі, хто вліз у погріб. А тут, у будинку, було людей 300.

А про що між собою говорили люди, які були у підвалі?

Люди... Хто молився, хто плакав, хто проклинав. Що у кого було в голові, те й говорили. Не було такого, щоб щось єдине. Бесід ціленаправлених не було. Всі люди були шоковані. Ніхто не знав наскільки це, чи можна буде вилізти з підвалу. Діти плакали, старшим людям ставало зле. В основному люди страждали від стресу. Аптеки були закриті. Люди ділилися ліками. Я побачила, наскільки відкрилася наша українська душа,

відкрилося добро. Ніхто нікого не переступив, щоб не допомогти. Тягнули всі, хто кого може.

І продуктами ділилися?

Ділилися, так.

А скільки найдовше доводилося сидіти в підвалі?

По шість годин. А старенькі люди і жінки з дітьми вони там сиділи днями і тижнями. Хтось піде один із дорослих, принесе щось.

А ви вже повернулися до себе додому?

Так, сьогодні перший день прийшли. Повідкривали вікна. Сиро дуже, кутки чорні. Звільнили 31-го. Але в будинку було пошкоджено. І коли почали вмикати воду, то позаливало квартири. То відключили, поки не поремонтували.

Куди ви евакуювалися 8-го числа?

Ми евакуювались спочатку на Київ, а потім у своє село у Вишгородський район. Там у нас залишилася батьківська хата. Якщо у людей не було куди їхати, то їм допомагали волонтери. Зараз ми вже на роботі, вже все налаштувалося. Зв'язали з рідними вже, бо вони перший час не знали, що з нами. Думали, що ми загинули.

А перший час там взагалі не було зв'язку?

Не було зв'язку.

І новин не читали?

Ні, світла не було. Телефон не зарядиш. Телебачення не працює. Ніхто в житті такого не бачив, як те, що з нами робиться. Просто дійсно ж на знищення... Дійсно на знищення. Взагалі не думала, що ми можемо дожити до такої кривавої війни, де ллються кров і сльози. І люди приходять додому на попелище, де все життя провели, – і немає нічого. І стоять і дивляться на це все. Це треба дуже великий дух, щоб все це пережити. Хтось втратив рідних, хтось хату. Ну хата – це ще наживне. А як сім'ї загинули? Повністю загинули!